

HUMANISTINEN
AMMATTIKORKEAKOULU

OPINNÄYTETYÖ

Seitsemän universaalia ilmettä iholle

Ilmehaptiisien käyttö kuurosokeille tulkatessa

Anna Äärelä

Tulkki (240 op)

01 / 2015

HUMANISTINEN AMMATTIKORKEAKOULU

Viittomakielentulkin koulutusohjelma

TIIVISTELMÄ

Työn tekijä Anna Äärelä	Sivumäärä 37 ja 6 liitesivua
Työn nimi Seitsemän universaalia ilmettä iholle – Ilmehaptiisien käyttö kuurosokeille tulkatessa	
Ohjaava(t) opettaja(t) Outi Mäkelä	
Työn tilaaja ja/tai työelämäohjaaja Suomen Kuurosokeat ry, Riitta Lahtinen	
Tiivistelmä <p>Viime vuosina sosiaalishaptiseen kommunikaatioon liittyviä keholle annettuja kosketusviestejä, haptiiseja, on luotu käyttöön yhä enemmän. Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli tuottaa ilmeisiin liittyvistä haptiiseista lisätietoa ja näyttää seitsemälle universaalille ilmeelle ehdotetut haptiisit.</p> <p>Tämä opinnäytetyö pyrki selvittämään ilmeiden tärkeyttä keskustelussa myöhemmin elämässä sokeutuneille sekä pohtimaan ilmehaptiisien käyttöä osana tulkkausta, jotta sokeat voisivat saada tiedon myös non-verbaalista käyttäytymisestä. Työssä tarjotaan tulkeille ehdotuksia ja uusia ideoita tulkkaukseen, jossa käytetään sosiaalishaptista kommunikaatiota.</p> <p>Opinnäytetyön tilaaja oli Suomen Kuurosokeat ry ja työelämäohjaajana toimi Riitta Lahtinen, joka lisäksi tuotti ehdotukset ilmehaptiiseille. Ehdotuksista käytiin keskustelua testiryhmän kanssa ennen tuotteen tuottamista. Työn produktina olivat valokuvat, joiden avulla havainnollistettiin kasvolihasen muutoksia ilmeiden yhteydessä sekä ilmehaptiisien tekoa.</p> <p>Tämä opinnäytetyö on toiminnallinen opinnäytetyö, jossa tuotettiin valokuvista ja ilmehaptiisien tuottamisohjeista koostuva produkti. Toiminnallisuus sisälsi myös olemassa olevien ilmehaptiisien keräämiseen systemaattisella havainnoinnilla. Opinnäytetyö sisältää tietoa seitsemästä universaalista ilmeestä sekä siitä, kuinka sokeat kokevat kasvottomuuden.</p>	
Asiasanat kuurosokeus, sosiaalishaptinen kommunikaatio, haptiisit, ilmeet, tulkkaus	

HUMAK UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES
Sign Language Interpretation

ABSTRACT

Author Anna Äärelä	Number of Pages 37 + 6
Title Seven Universal Facial Expressions on Skin – How to use facial haptics in interpreting to the deaf blind	
Supervisor(s) Outi Mäkelä	
Subscriber and/or Mentor The Finnish Deafblind Association, Riitta Lahtinen	
Abstract <p>Haptics, which are messages given through touch, are a part of social-haptic communication. The amount of haptics has risen over the past years. This study was created to produce information focusing on haptics conveying facial expressions, and to bring forward the haptics suggested to convey the seven universal facial expressions.</p> <p>This study aimed to clarify how important facial expressions are for those who have gone blind later in life, and to reflect how to use facial haptics as a part of interpretation so the blind can receive non-verbal communication through touch. This study offers sign language interpreters suggestions and new ideas into their interpretation in which social-haptic communication is being used.</p> <p>The subscriber of this thesis was The Finnish Deafblind Association and the mentor was Riitta Lahtinen, who also created the suggestions what the seven facial haptics could be. The suggested facial haptics were a topic of discussion with a test group before the product was made. The product was a set of photographs used to indicate the changes in the muscles of the face when expressing a feeling and to show how the facial haptics are produced onto the body.</p> <p>This study is functional and it includes a product. The product that consists of photographs and guidelines on how to produce haptics conveying information about facial expressions. Systematic observation was used to gather information on what facial haptics are already being used. This study also gathers information about the seven universal facial expressions and examines how the blind experience life without faces.</p>	
deafblindness, social-haptic communication, haptics, facial expressions, interpretation	

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ

ABSTRACT

1 JOHDANTO	5
2 TYÖN TAUSTAA	5
2.1 Kehittämistehtävä	6
2.2 Menetelmät kehittämistehtävän toteuttamiseksi	6
2.3 Aiempi tutkimus	7
3 ILMEIDEN UNIVERSAALIUS	9
4 ILMEET JA SOKEUS	10
4.1 Ilmeiden ilmaisu sokeilla	10
4.2 Kasvottomuuden kokeminen	11
4.3 Kasvottomuuden korvaaminen	13
5 ILMEHAPTIISIEN SYNTY	14
6 ILMEHAPTIISIT OSANA TULKKAUSTA	15
7 PRODUKTIN TUOTTAMISEN PROSESSI	17
8 ILMEET JA ILMEHAPTIISIT	18
8.1 Ilo	18
8.1.1 Ilo ilmeenä	19
8.1.2 Ilon haptiisin kielioppi	20
8.2 Suru	21
8.2.1 Suru ilmeenä	21
8.2.2 Surun haptiisin kielioppi	23
8.3 Viha	23
8.3.1 Viha ilmeenä	24
8.3.2 Vihan haptiisin kielioppi	25
8.4 Inho	26
8.4.1 Inho ilmeenä	26
8.4.2 Inhon haptiisin kielioppi	27
8.5 Halveksunta	28
8.5.1 Halveksunta ilmeenä	28
8.5.2 Halveksunnan haptiisin kielioppi	29
8.6 Pelko	30
8.6.1 Pelko ilmeenä	30
8.6.2 Pelon haptiisin kielioppi	31
8.7 Yllättyminen	32
8.7.1 Yllättyminen ilmeenä	32

8.7.2 Yllättymisen haptiisin kielioppi	33
9 TESTIRYHMÄN PALAUTE JA KEHITYSIDEAT	34
10 YHTEENVETO	35
LIITTEET	41
Liite 1 – ”Complexity in (inter)action” Conference Abstract	42
Liite 2 – Abstract about facial expressions in English	43
Liite 3 – Lupalomake	46

1 JOHDANTO

Muistele keskustelua, jossa sait tietoosi pelkän sanallisen informaation. Olet voinut myös olla tilanteessa, jossa kuulet mitä sanotaan, mutta et näe puhujan kasvoja. Mieleesi saattoi ehkä tulla keskustelut internetissä, jossa ollaan kirjoitetun kielen varassa, tai puhelinkeskustelu, jonka aikana et näe toisen kasvoja. Internet on kuitenkin täynnä erilaisia hymiöitä. Niiden lukematon määrä todistaa ihmisten tarvetta ilmaista sanomansa asian sävyä äänettömässä maailmassa, kun taas puhelimesta äänensävyyn merkitys kasvaa. Äänensävyjen avulla haluamme korostaa todellisen viestimme sisältöä.

Keskustelun sävyjen havainnointi voi muuttua haasteelliseksi sen siirtyessä visuaalisesta auditiiviseen tai taktiiliseen. Kuinka ilmeitä ja niihin liittyviä äänensävyjä voitaisiin siis välittää henkilölle, jolta näkö ja kuulo on heikentynyt? Tämän opinnäytetyö kertoo, kuinka ilmeitä voi välittää kuurosokealle asiakkaalle.

Tilajana toimii Suomen Kuurosokeat ry ja sieltä työelämäohjaajanani kommunikaatiopäällikkö Riitta Lahtinen. Lahtinen esitteli tässä opinnäytetyössä esittelemäni ilme-haptiisit osana posteriesitystään Oulun yliopiston konferenssissa Complexity in (inter)action 9.-11. lokakuuta 2014 (liite 1). Konferenssin aiheena oli kommunikaatiotapojen monimuotoisuus ja posteriesityksessä kerrottiin tunteiden välittämisestä kosketuksen kautta.

2 TYÖN TAUSTAA

Kiinnostuin ilmeistä katsoessani televisiosarjaa Paljastavat valheet (Lie to me 2009-2011). Sarjassa päähenkilö ratkoo rikoksia tutkimalla ihmisten ilmeitä ja eleitä selvittääkseen valehteleeko joku ja miksi. Sarja on fiktiivinen, mutta perustuu Paul Ekmanin kymmenien vuosien ajan tekemiin tutkimuksiin ilmeistä. Tätä kautta aloin pohtimaan non-verbaalisen kommunikoinnin merkitystä arkielämän kommunikaatiossa ja lopulta päädyin tämän opinnäytetyön aiheeseen.

Opinnäytetyöni on toiminnallisen opinnäytetyö, jonka ohessa tuotettiin valokuvista koostuva produkti. Valokuvien liittäminen työhöni oli mielessäni jo suunnitteluvaiheessa, sillä visuaalinen informaatio on keskeinen osa aihettani.

Ennen opinnäytetyöni aloittamista suoritin suunnittelemani ammattiprojektin, 5 opintopisteen kurssin. Sen aikana syvennyin itsenäisesti ilmeiden tutkimiseen kirjallisuuden perusteella ja tein internetissä amerikkalaisen tutkijan ja psykologin Paul Ekmanin kehittämiä harjoituksia ilmeiden tunnistamisen oppimiseen (Ekman 2014). Kävin myös Keskuspuiston ammattiopistossa, Arlassa, Lahtisen järjestämän kurssin sosiaalishaptisesta kommunikaatiosta (Lahtinen 2014a).

Käymieni kurssien lisäksi teoreettinen viitekehykseni tähän opinnäytetyöhön alkoi rakentumaan kirjallisuuden perusteella. Selvitin ilmeiden tärkeyttä kommunikaatiossa lukemalla kuinka syntymäsokeat ja myöhemmin elämässä sokeutuneet kokevat kasvottomuuden muiden kanssa toimiessaan. Käytän työssäni termiä ”myöhemmin elämässä sokeutunut”, sillä sokeutuminen voi olla tapahtunut lapsena tai aikuisena.

2.1 Kehittämistehtävä

Opinnäytetyöni tavoitteena on lisätä tietoisuutta ilmeiden välittämisestä kuurosokealle asiakkaalle tulkkauksen yhteydessä kosketuksen avulla. Tähän tavoitteeseen pyrin kokoamalla yhteen teoreettisen tietoperustan ilmeiden osallisuudesta sosiaalisessa kanssakäymisessä sekä tietoa seitsemästä universaalista ilmeestä ja esittelemällä niille luodut haptiisit tuottamisohjeineen. Haptiisit, ovat keholle tuotettuja yksittäisiä viestejä. Ne voivat myös muodostaa niin sanottuja lausejonoja, jolloin niitä voi esiintyä monta peräkkäin. (Lahtinen 2008, 140.)

2.2 Menetelmät kehittämistehtävän toteuttamiseksi

Ennen opinnäytetyöni aloittamista tutustuin jo olemassa oleviin haptiiseihin, joilla välitetään tietoa ilmeistä. Menetelmänä tutustumiseen käytin systemaattista havainnointia, joka antaa tietoa ihmisen toiminnasta, joka on silmin havaittavaa tai muuten mi-

tattavissa (Vilkka 2005, 76). Näin sain siis tietoa, millaisia ilmeisiin liittyviä haptiiseja on jo käytössä. Vuoden aikana seurasin yhteensä 30 tuntia tulkkauksia, joissa kuurosokeille tulkattiin ja välitettiin informaatiota eri menetelmiä käyttämällä. Yksi näistä käytetyistä menetelmistä oli sosiaalishaptinen kommunikaatio. Sosiaalishaptinen kommunikaatio kehittyi välittämään tietoa kuurosokeille vuorovaikutustilanteesta kosketuksen kautta (Lahtinen 2008, 50). Sosiaalishaptisesta kommunikaatiosta kerron enemmän kappaleessa 5, jossa kerron lisäksi havaintojeni tuloksista.

Produkti sisältää sarjan valokuvia, joihin on pyritty vangitsemaan seitsemän universaalia ilmettä ja niiden aiheuttamat lihakselliset muutokset kasvoissa. Nämä valokuvat kokosin yhteen kuvapareiksi, joihin kuuluu valokuva sekä neutraalista ilmeestä että tunteen aiheuttamasta ilmeestä. Valokuvaan on liitetty kuvaus lihasten toiminnoista ilmeen esiintyessä. Produkti sisältää valokuvat ilmeistä myös kosketuksen ja liikkeen välityksellä, eli haptisesti, tuotettuna. Ilmeisiin liittyvistä haptiiseista käytän tässä yhteydessä nimitystä ilmehaptiisi. Kuvien yhteyteen on liitetty visuaalinen ja sanallinen kuvaus siitä, kuinka ilmehaptiisit tuotetaan. Valokuvat tulevat Suomen Kuurosokeat ry:n internet-sivuille. Tämä on ensimmäinen kerta, kun valokuvat ilmeistä ja ilmehaptiiseista kootaan yhteen.

Riitta Lahtinen loi ehdotukset ilmehaptiiseille sellaisille universaaleille ilmeille, joille ei vielä ollut yleisesti käytössä olevia haptiiseja (yllättyminen, inho, halveksunta). Lahtinen on kouluttanut 20 vuoden ajan kommunikaation eri muotoja kuurosokeille henkilöille sekä eri ammattiryhmille. (Suomen Kuurosokeat ry 2014.) Lahtisen (2008) väitöskirjatyö käsittelee kuurosokeiden haptiiseja, kehollisia viestejä ja niiden kielioppia. Saatuaani ehdotukset ilmehaptiiseille, keskustelin ilmehaptiisien toimivuudesta testiryhmän kanssa. Testiryhmä koostui sosiaalishaptista kommunikointia opiskelevista eri ammattialan ihmisistä.

2.3 Aiempi tutkimus

Filosofi Aristoteles (384-322 eaa.) uskoi, että ilmeet olivat ihmisen luonteenomaisia tuntomerkkejä, jotka heijastivat ihmisen sisäisiä tuntemuksia ja joita muut pystyivät luonnollisesti lukemaan (Cole 1998, 53). Kirurgi, anatomisti, neurologi ja filosofinen teologi Charles Bell (1774-1842) uskoi ilmeiden olevan väkivaltaisten intohimojen

tuottamia tuntomerkkejä kasvoille. Neurologi Guillaume Duchenne (1806-1875) taas tutki ilmeitä tuottamalla niitä sähköimpulssien avulla. Luonnontieteilijä Charles Darwin (1809-1882) tutki ilmeiden universaaliutta tarkkailemalla ihmisiä ja eläimiä. (Cole 1998, 54.)

Nykyaikaisempaa ja laajempaa tutkimusta ilmeistä on tehnyt yhdysvaltalainen psykologi ja tutkija Paul Ekman, jonka teoksiin nojautun ilmeitä käsittelevissä osioissa. Ekman aloitti tutkimuksensa 1950-luvulla kehonkielestä ja siirtyi myöhemmin kasvojen ilmeisiin. Hän on ollut omistautuneena aiheelle vuosikymmeniä ja tutkinut ilmeitä eri kulttuureissa.

Aikaisempaa tietoa tunteiden välittämisestä tulkauksen aikana löytyy teoksesta Aisti kuvailu (Lahtinen ym. 2009) sekä Haptiisit ja hapteemit (Lahtinen 2008). Jälkimmäisessä teoksessa käsitellään tunnekättä, joka tarkoittaa eri kehon osiin piirrettäviä kasvoja, joihin tehdään eri ilmeitä. Tunnekäden voi piirtää esimerkiksi käteen, käsivarteen, olkavarteen, selkään ja jalkaan. (Lahtinen 2008, 60.) Tunnetilojen ilmaisuun käytettävistä haptiiseista löytyy tietoa teoksesta Sosiaaliset pikaviestit (Lahtinen 2005).

Aikaisemmin opinnäytetöitä kuvailusta on tehty Humanistisessa ammattikorkeakoulussa ja Diakonisessa ammattikorkeakoulussa. Ne ovat liittyneet reittien (Niemi & Reunanen 2012), taiteiden (Ritala 2006), kuvien (Niemelä 2011; Murtola 2013) ja musiikin (Lahtinen & Varjonen 2011) kuvailuun. Tällä hetkellä Humanistisessa ammattikorkeakoulussa on valmisteilla opinnäytetyö oppituntien kuvailemisesta osallistumisen mahdollistamiseksi kuurosokealle (Lehtelä 2015). Opinnäytetöitä ja tutkimuksia ilmeistä ja kehonkielestä eri ammattialoilta löytyy sadoittain, esimerkiksi Susanna Savanderin 3D-hahmon valmistaminen pelimoottoria varten (2014) sekä Kirsi Viljasen Leikki-ikäisten lasten kivun arviointi ja hoitaminen (2014).

3 ILMEIDEN UNIVERSAALIUS

Teoksessa *Emotions Revealed: Understanding Faces and Feelings* (2003), Ekman käsittelee seitsemää ilmettä, joiden universaaliutta hän on tutkinut jo vuosikymmeniä. Termiin ”universaali ilme” sisältyy myös ilmeiden kuvastamat tunteet, jotka ovat universaalisti tunnistettavissa ja tunnettavissa. Ilmeiden universaaliudesta käydään kuitenkin yhä kiivasta keskustelua. Osa tutkijoista on yhä sitä mieltä, että universaaleja ilmeitä on seitsemän sijasta kuusi. Seitsemään ilmeeseen lukeutuu Ekmanin edellä mainitun kirjan perusteella ilo, suru, pelko, yllättyminen, viha, inho ja halveksunta. Kuuden ilmeen kannattajat jättävät halveksunnan huomioimatta.

Vastaväitteenä ilmeiden universaaliudelle on käytetty ilmeiden niukkaa ilmaisemista. Joissakin kulttuureissa on kuitenkin hyväksyttävämpää ilmaista tunteitaan avoimemmin kuin toisissa. Ekman esimerkiksi tutki eroja japanilaisten ja amerikkalaisten välillä ja sai selville, että jos huoneessa oli läsnä muita ihmisiä, japanilaiset ilmaisivat kasvoilla tunteitaan rajoitetummin verrattuna amerikkalaisiin (Ekman 1977, 101). Ilmeiden intensiteetti voi siis vaihdella riippuen tunteen intensiteetistä tai halusta olla paljastamatta tunnetta muille. Universaaliutta on kritisoitu myös sitä todistavien tutkimusmenetelmien vuoksi, sillä tutkimuksia on tehty enemmän kontrolloiduissa laboratorio-olosuhteissa, kuin luonnollisessa ympäristössä. Matsumoto yritti kumota tätä kritiikkiä tekemällä tutkimuksia luonnollisessa ympäristössä eri kulttuureista tulevien urheilijoiden keskuudessa. Hän tutki heidän tuottamia ilmeitä kilpailuissa heidän voittaessaan tai hävitessään, eikä löytänyt kulttuurien välisiä eroja. (Matsumoto 2008, 264-266; Matsumoto & Willingham 2009, 5.)

Yli sata vuotta sitten Darwin (1872) kirjoitti, että tietyt ilmeet ovat evoluution tuotosta ja täten universaaleja. Darwinin kanssa oltiin myös jo silloin eri mieltä. Esimerkiksi psykologi Otto Klineberg (1940, 180) oli sitä mieltä, että ilmeet ovat kulttuurin ja sosiaalisen ympäristön tuotosta. Osa tutkijoista uskoivat ilmeiden olevan siis ympäristön opettamia ja sosiaalisten tilanteiden johdannaisia. Kummankaan näkökulman kannattajilla ei kuitenkaan ollut muuta perustaa mielipiteilleen kuin logiikka. (Ekman 1977, 99.) Universaaliutta on tämän jälkeen tutkittu vastasyntyneiden sekä sokeiden avulla, sillä he eivät ole voineet oppia ilmeitä (Matsumoto 2008; 2009). Ekman taas tutki ilmeiden universaaliutta eristyksissä eläneen heimon parissa Papua Uudessa-

Guineassa. Heimo ei ollut pystynyt ottamaan vaikutteita median kautta muualta maailmasta eivätkä he olleet koskaan olleet tekemisissä muun maailman kanssa, jolloin tunteisiin liittyvät ilmeet olisivat voineet olla erilaisia. Ekman kuitenkin havaitsi ilmeiden olevan samoja. Tutkimuksissa Ekman käytti valokuvia ilosta, surusta, vihasta, pelosta, inhosta ja yllättymisestä. (Ekman 1977, 101.) Myöhemmin työssäni käsittelem halveksuntaa, joka ei ollut vielä mukana Ekmanin ensimmäisissä tutkimuksissa. Opinnäytetyössäni keskityn Ekmanin tutkimuksissa esiintyneisiin seitsemään ilmeeseen, sillä hänen tuottama kirjallisuus on alan laajin ja kattavin.

4 ILMEET JA SOKEUS

Ilmeiden tuottaminen on sokeilla henkilöillä erilaista riippuen, onko ilme tehty tahdonalaisesti vai spontaanisti. Jos ilme tehdään tahdonalaisesti, siihen ei liity minkäänlaista tunnetta. Tällöin sokeiden tekemät ilmeet erosivat näkevien tahdonalaisesti tekemistä ilmeistä. Jos taas ilme tuli spontaanisti, reaktiona tunteesta, se oli samanlainen kuin näkevillä. Monet tutkimukset ovat todistaneet sokeiden ilmeiden olevan jo syntymästä asti samanlaisia kuin näkevillä, mikä todistaa niiden geneettisestä periytymisestä. Ympäristölliset tekijät taas vaikuttavat siihen, kuinka ihmiset ilmaisevat tunteitaan tahdonalaisesti. Ilmeiden kehittymiseen vaikuttaa siis genetiikka ja ympäristölliset tekijät. (Galati & Sini & Schmidt & Tinti 2003, 418.)

4.1 Ilmeiden ilmaisu sokeilla

Kliinisen neuropsykologian konsultti ja professori Jonathan Cole (1998) on haastatellut ihmisiä, jotka ovat syntymäsokeita tai sokeutuneet vasta myöhemmin elämässään. Tutkimuksessaan häntä kiinnosti erityisesti kasvot ja se, miten niiden näkemisen menettäminen vaikuttaa ihmiseen identiteettiin ja kanssakäymiseen muiden kanssa.

Eniten Colen haastateltavat olivat pohtineet hymyä. Syntymäsokea brittiläinen radio-toimittaja Peter White kuvaili hymyilemisen aiheuttavan kuplivan tunteen. Hymyilles-

sään hän tunsi tiettyjen kasvojen lihasten rentoutuvan. White kertoi myös voivansa kuulla hymyn toisen äänestä. (Cole 1998, 15.) Syntymäsokea kansanedustaja David Blunkett taas kertoi hänelle olevan vaikeaa hymyillä kohteliaisuudesta. Hän kertoi kuluttavansa niin paljon voimavaroja kuuntelemiseen ja vastausten miettimiseen, että unohti hymyillä kohteliaisuudesta. Blunkett kertoi täten saavansa paljon palautetta vakavasta ilmeestään. Hän toivoi, että hänelle olisi lapsena opetettu äänensävyjen yhteydestä ilmeisiin ja siitä, kuinka ne ilmaisevat eri tunnetiloja. (Cole 1998, 21.) Myöhemmin elämänsä aikana sokeutunut Hull taas kertoi hymyilemisen olevan vaikeaa sen vuoksi, ettei hän tiennyt vastasiko keskustelukumppani hymyillä. Hymyileminen tuntui raskaalta, siltä kuin olisi lähettänyt matkaan kirjeitä, joita ei voida toimittaa perille. (Cole 1998, 30.)

4.2 Kasvottomuuden kokeminen

Cole haastattelee kirjassaan *About Face* (1998) ihmisiä sokeudesta. Syntymästään sokeat ja myöhemmin elämässä sokeutuneet henkilöt hankkivat eri tavoin tietoa keskustelukumppanistaan ja keskustelun eri sävyistä. Se, milloin sokeutuminen on tapahtunut, näytti vaikuttavan henkilön suhtautumistapaan muita ihmisiä ja keskustelija kohtaan.

Colen kirjasta kävi ilmi, että huolimatta siitä, oliko haastateltava syntymäsokea vai myöhemmin elämässä sokeutunut, kaikille oli yhteistä ilmeiden jatkuva tiedostaminen. Kuvaillessaan sosiaalisia kanssakäymisiä, haastateltavat harmittelivat sitä, etteivät he saaneet välitöntä visuaalista tietoa toisten tunnetiloista. He harmittelivat myös sitä, etteivät aina olleet tietoisia omista ilmeistään. Heitä huolesti se, että he vahingossa paljastaisivat ilmeellään jotain, mikä ei ollut tilanteeseen sopivaa. Luulen pelon johtuvan siitä, etteivät he nähneet millaisia ilmeitä muut tekivät, eivätkä näin aina tienneet millainen ilme olisi tilanteeseen sopiva. Syntymäsokeat kuitenkin suhtautuivat asiaan huolettomammin, sillä he olivat tottuneet saamaan tietoa audiitiivisesti. Kuurosokeat taas saavat tietoa taktiilisesti kommunikoiden, kosketuksen välityksellä (Lahtinen 2014b).

Cole haastatteli professori John Hullia, jonka sokeutuminen oli alkanut 13-vuotiaana, mutta joka sokeutui täysin vasta 45-vuotiaana. Haastatteluhetkellä hän oli elänyt nä-

könsä menettäneenä kymmenisen vuotta. Hull pelkäsi joutuvansa tilanteeseen, jossa hänen lapsensa olisi kuolemaisillaan, mutta näön puuttuessa, Hull ei olisi tietoinen siitä. (Cole, 35, 1998.) Tunteiden tiedostamisessa Hull koki tärkeimmäksi tietää, milloin joku itkee. Hän kertoi sen olevan tärkeämpää kuin hymyilemisen tietäminen, sillä itku kestää kauemmin kuin ohikiitävä hymy (mt., 37).

Riitta Lahtinen kertoo väitöskirjassaan (2008, 59) Danielsin avulla ilmeettömästä keskustelusta:

Jos henkilö ei pysty lukemaan toisen kehon viestiä, kuten pään nyökkäyksiä, olkapäiden kohautuksia tai käden ojentamisia, voi hän tuntea itsensä haavoittuvaksi. Silmäkontaktin menetys sokeutumisen myötä voi aiheuttaa mm. syrjäytymistä, torjumista ja frustraatiota. (Daniels 2001, 66, 137).

Myös Colen (1998) tekemistä haastatteluista käy ilmi haavoittuneisuuden kokeminen. Moni, varsinkin myöhemmin elämässä sokeutunut, pelkäsi olevansa ilmeetön. Heidän lähipiirinsä mukaan ilmeet eivät olleet kuitenkaan kadonneet näön myötä, mutta useat haastateltavat kertoivat saaneensa palautetta vakavasta ilmeestään. Tämä voi johtua yrityksestä hallita sosiaalisia tilanteita, joissa tiedonsaanti on puutteellista. Tällöin oman olemuksen pohtiminen voi jäädä toissijaiseksi muiden läsnä olevien tunnetilojen selvittämiseen verrattuna. Ilmeiden olemassaolon tiedostaminen vaikuttaa olevan jatkuvaa.

Mielenkiintoista oli se, kuinka kasvot kiinnostivat sokeita, vaikka kyseessä ei olisi ollut keskustelutilanne. Myöhemmin elämänsä aikana sokeutunut Jeremy kertoi tunnustelleensa ihmisten kasvoja, mutta ei pystynyt muodostamaan niistä samanlaista kuvaa, kuin oli näkevänä pystynyt. Monet puhuivat elämästään aikana ennen ja jälkeen sokeutumisen. Sokeutumista ennen tavatuilla ihmisillä oli kasvot ja sokeutumisen jälkeen tavatuilta ne tuntuivat puuttuvan. Kasvottomia ihmisiä oli vaikeampi muistaa ja heidän persoonastaan oli vaikeampi saada otetta. Jeremy kertoi yhdistävänsä uusia tuttavuuksia muistamiinsa kasvoihin. (Cole 1998, 25.) Hullille kasvot edustivat ihmisen persoonaa ja olemusta. Vaikka hän alkoi sokeuduttuaan unohtamaan, miltä hänen ja muiden kasvot näyttivät, niiden merkitys säilyi samana. (mt., 41.)

4.3 Kasvottomuuden korvaaminen

Sokeat voivat päätellä henkilön tunnetilasta paljon kuuntelemalla äänensävyä ja liikkeitä. Jos sokealla on lisäksi kuulovamma, hän voi saada tietoa tunnetilasta pitämällä kättä keskustelukumppanin keholla. Jännittynyt tai rento keho välittää automaattisesti tietoa tunnetilasta esimerkiksi istuttaessa vierekkäin niin, että kehot koskevat. (Lahtinen 2008, 61.)

Colen haastattelema White kertoi löytäneensä jo nuorella iällä itselleen sopivan tavan täyttää visuaalisen informaation jättämä aukko. Hän kertoi keskittyvänsä äänensävyihin sekä erilaisiin hiljaisuuksiin. Whiten mielestä ilmeet ja äänensävyt eivät välitä samaa informaatiota kuin sanat, vaan ilmaisevat sanojen informaatiosta eri aspekteja. (Cole 1998, 14.)

Myöhemmin elämässä sokeutunut Hull kertoi myös saavansa tietoa äänensävyn perusteella, mutta se vaatii aina puhumista. Jos kukaan ei puhu, tunnetilojen selvittäminen on vaikeaa. Hullin mielestä emotionaalinen vaihtelevuus äänessä on rajoituneempi verrattuna ilmeisiin. Hänen mielestään äänestä on helppo tunnistaa viha, mutta surun huomaaminen on hänelle vaikeampaa. Hullin mielestä kasvot kertoivat yksityiskohtaisimmin tunnetiloista. Esimerkiksi ollessaan konsertissa poikansa kanssa, Hull ei voinut tietää, mitä hänen poikansa oli siitä mieltä. Poika saattoi kertoa jälkepäin pitäneensä siitä, mutta Hull koki, ettei voinut kuitenkaan olla täysin varma. Ilmeet musiikin kuuntelemisen aikana olisivat paljastaneet paljon enemmän. (Cole 1998, 34.) Hull kertoi myös kauhutarinoiden kertomisen olevan vaikeaa, sillä hän ei voinut muiden ilmeistä lukea, milloin hän oli mennyt liian pitkälle (Cole 1998, 35).

Sokeat voivat hankkia tietoa kuulon perusteella, kun taas kuurosokeat luottavat hyvinkin paljon liikkeen ja kosketuksen välityksellä saatavaan tietoon (Lahtinen 2014b). Heille on yhteistä ilmeiden puuttumisen korvaaminen jollain toisella aistilla. Taktiilitulkkauksessa informaatio välittyy tulkin käsien ja kehon liikkeiden kautta. Tunteiden välittämisen näkökulmasta nämä tilanteet voivat olla haasteellisia. On mahdollista, että tulkki välittää tiedostamattaan omia tunnetilojaan, eikä puhujan välittämää tunnetta. Esimerkiksi jumissa olevat hartiat voivat muuttaa tulkin viittomistyyliä jäykemmäksi, mikä olisi mahdollista tulkita puhujan jäykkyydeksi tai vakavuudeksi.

5 ILMEHAPTIISIEN SYNTY

Ilmehaptiisit ovat osa sosiaalishaptista kommunikaatiota, jonka ajattelutavan synty on ollut usean vuosikymmenen ajan kehittyvä ja kosketusmenetelmiä kokoava toimintamalli. Siinä käytetään interaktiivisesti hyväksi kommunikaatio- ja toimintatilanteissa. Yleensä tilanteissa havaintoja tehdään visuaalisten ja auditiivisten tietojen perusteella, mutta kuurosokealla henkilöllä tämä ei ole mahdollista, vaan tietoa haetaan muilta aistikanavilta. Näin sosiaalishaptinen kommunikaatio on kehittynyt välittämään tietoa vuorovaikutustilanteesta kosketuksen kautta. (Lahtinen 2008, 50.)

Sosiaalishaptinen kommunikaatio muodostuu haptiiseista ja ne taas hapteemeista. Haptiisit, ovat keholle tuotettuja yksittäisiä viestejä, jotka muodostuvat hapteemeista. Hapteemi on kosketukseen liittyvä kielipiillinen muuttuja, joista haptiisit tunnistetaan ja erotetaan toisistaan. Kielipiillisiä muuttuja on esimerkiksi painovoima, jolla haptiisi tehdään ja sen liikerata. Haptiisit voivat lisäksi muodostaa niin sanottuja lausejonoja, jolloin niitä voi esiintyä monta peräkkäin. (Lahtinen 2008, 140.)

Ilmehaptiisit ovat osa ympäristössä olevien ihmisten kuvailua (Lahtinen 2005, 21). Vuoden 2000 alussa käytettiin termiä sosiaaliset pikaviestit, jolloin viestit olivat yksittäisiä. Nykyään kosketusviestejä tuotetaan myös peräkkäin ja niiden käyttömahdollisuudet ovat laajentuneet (Lahtinen 2014; Lahtinen 2008, 147). Sosiaaliset pikaviestit ovat siis yksittäisiä, kosketukseen perustuvia keholle tehtyjä kosketusviestejä, jotka tukevat kielellistä tietoa, mutta voivat toimia myös itsenäisinä tiedonantajina. (Lahtinen 2005, 12; Lahtinen 2013.)

Tunteiden ilmaisua kehollisten viestien kautta on ollut jo 1990-luvun alussa. Silloin kehitettiin tunnekäden käyttöä, jossa kämmenselkä kuvasi kasvoja. Kämmenselkään paikannettiin silmät, nenä ja suu, joihin ilmeitä piirrettiin. Jo silloin iloa ilmaistiin piirtämällä hymyn kaari. Kämmenselkään voitiin myös kuvata itkemistä tai haukotteleamista. Myöhemmin tunnekättä alettiin käyttämään myös muualla kehossa, kuten olkapäässä, käsivarressa tai reidessä. (Lahtinen 2008, 60; Lahtinen ym. 2009, 72.)

Systemaattisen havainnointini perusteella huomasin seitsemästä universaalista ilmeestä käytössä olevan haptiisit ilolle ja surulle. Huomasin lisäksi muutaman kerran

vihan ja pelon haptiisit. En kertaakaan huomannut haptiiseja inholle, halveksunnalle tai yllättymiselle. Käytössä oli myös muita kasvoihin liittyviä haptiiseja, kuten nyökytelyä ja haukottelua kuvaavat haptiisit. Nämäkin välittävät vuorovaikutuksellista tietoa, mutta olen kuitenkin rajannut työni käsittelemään vain seitsemään universaalia ilmettä.

Lahtisen ehdottamat ilmehaptiisit inholle, halveksunnalle ja yllättymiselle perustuvat kehon liikkeisiin. Viha perustuu lihasten jännittymiseen ja aggressiiviseen tärinään. Pelon tärinä taas tuntuu tutinana, esimerkiksi jalkojen tärinänä tai käsien vapiseemisena. Inho perustuu haluun päästä kauemmas inhon kohteesta ja siihen liittyvään toimintaan, jossa inhon kohdetta työnnetään pois. (Lahtinen 2014b.)

Halveksuntaa, iloa, surua ja yllättymistä kuvatessa liike perustuu kasvoilla tapahtuvaan liikkeeseen. Halveksunta kuvaa katseen toimintaa, kun halveksunnan kohdetta tarkkaillaan arvostelevasti. Ilo ja suru perustuvat suun kaareutuviin liikkeisiin ja yllättymisen silmien ja suun äkilliseen aukeamiseen.

Haptiiseja käytettäessä täytyy olla tarkka, etteivät ne sekoitu toisiinsa. Kieliopillisten elementtien noudattaminen on täten hyvin tärkeää, kuten minkä tahansa muun kielen käyttämisessä. (Lahtinen 2014b.)

6 ILMEHAPTIISIT OSANA TULKKAUSTA

Käyttäytymisen kuvailu on tärkeää, sillä se antaa asiakkaalle mahdollisuuden toimia tilanteeseen sopivalla tavalla, esimerkiksi vastaamalla hymyyn hymyllä (Lahtinen ym. 2009, 71). Aina kielellinen kuvailu ei ole mahdollista ilman tilanteen keskeyttämistä tai sen herkän luonteen vuoksi (Lahtinen 2008, 122). Ylimääräiset häiriöt tilanteessa voidaan välttää, jos tieto annetaan pelkän kosketuksen välityksellä. Parhaimmillaan ilmehaptiisit siis tukevat keskustelunkulkua ja antavat tietoa keskusteltujen asioiden tunnelatauksista, jotka voivat ohjata keskustelua tiettyyn suuntaan.

Jos asiakas ei ole aiemmin käyttänyt haptiiseja, täytyy ne käydä etukäteen läpi ja niiden käytöstä sopia. Haptiisien yhtäkkinen käyttö saattaa tuoda tilanteeseen lisähämmennystä, sillä niiden tuottamista ja vastaanottamista täytyy harjoitella. (Lahtinen 2008, 153.)

Asiakkaan kanssa kannattaa käydä etukäteen läpi, mitkä paikat kehosta ovat hänelle sellaisia, mihin hän toivoo haptiiseja tehtävän. Käyttäytymisen kuvaus tehdään yleensä selkään, yläkasivarteen tai jalkaan (Lahtinen 2008, 123). Joillekin reisi voi olla kuitenkin henkilökohtaista aluetta, minkä vuoksi asiasta on hyvä sopia etukäteen (Lahtinen 2008, 141-142). Lisäksi joillain voi olla erityisen herkkä iho, esimerkiksi käsivarressa, jolloin haptiisit on parempi tuottaa muualle (Lahtinen 2014a).

Ilmehaptiisit tarvitsevat kontekstin, jolloin asiakas tietää mihin toimintaan ja tapahtumaan ne liittyvät. Ilmehaptiiseja käytettäessä tulkilla on siis tärkeää olla tilannetajua. Jokaisen seitsemän universaalien ilmeen välittämiseen haptiisin avulla liittyy omat pohdintansa. On tärkeää tiedostaa, missä tilanteissa ilmehaptiisien käyttö edistää kommunikointitilannetta ja missä ne vain toisivat lisähämmennystä. Voi olla, että joku esimerkiksi itkee huoneen toisella puolella juuri lyötyään varpaansa pöydänjalkaan. Ilmaistessasi asiakkaalle jonkun näyttävän surulliselta ja itkevän, asiakas saattaaakin hätääntyä ja suureen ääneen kysellä, miksi joku täällä itkee. Huomio kiinnittyy epämiellyttävällä tavalla niin asiakkaaseen kuin itkevään henkilöön. (Lahtinen 2014a.)

Keskustelutilanteessa tulkki voi taas nähdä keskustelukumppanin hymyilevän paljon keskustelun aikana. Tämä ei tarkoita, että asiakkaan selkään tulisi jatkuvasti piirtää ilon haptiisia. Keskustelukumppanin hymy todennäköisesti tarkoittaa tässä tilanteessa ymmärrystä, jolloin tilanteeseen sopivampi haptiisi olisi nyökkäystä ilmaiseva haptiisi. Hymyt voivat olla siis tarkoitukseltaan erilaisia. Joidenkin hymyjen tarkoitus on juurikin viestittää kuuntelijan ymmärtäneen, mitä hänelle on sanottu tai hänen olevan samaa mieltä. Tällöin hymy ei välttämättä näyttäydy suussa niin leveänä, eikä silmien lihaksissa ole havaittavissa muutosta. (Ekman 2003, 210.)

Systemaattisen havainnointijakson aikana huomasin käytössä olevien ilmehaptiisien esiintyvän etenkin ryhmäkeskustelutilanteissa. Näin asiakas sai tietoa muiden reaktioista omaan puheenvuoroonsa sekä tärkeää tietoa yleisestä ilmapiiristä. Ilmehaptiiseja esiintyi myös kahdenkeskisten keskustelujen aikana. Tällöin niitä esiintyi vä-

hemmällä intensiteetillä, sillä asiakas oli yleensä kontaktissa keskustelukumppaninsa kanssa. Tällöin asiakas sai tietoa keskustelukumppaninsa tunnetiloista kehonkielen kautta.

7 PRODUKTIN TUOTTAMISEN PROSESSI

Miettiessäni ilmeiden valokuvaamista päätin valokuvata sellaista henkilöä, jolla on kokemusta näyttelemisestä. Vaikka ilmeet ovat universaaleja, ei niiden tuottaminen käskystä ole helppoa. Näyttelijät eivät arasta kameraa tai pelkää näyttää tunteitaan, minkä vuoksi pyysin valokuvattiin Reetta Tihistä. Hän on käynyt Oulun Taidekoulun syventävät teatteriopinnot ja opiskelee tällä hetkellä Glasgown yliopistossa elokuvateiteitä, televisiotutkimusta ja teatteria. Ennen valokuvien ottamista annoin Tihiselle luettavaksi tietoa ilmeistä.

Kuvatessamme keskustelimme ilmeistä, lihaksissa tapahtuvista muutoksista ja kuinka tunteen saisi ilmaistua mahdollisimman aidosti. Halusin valon heijastuvan valokuvissa kasvoille hieman sivulta luoden varjoja, jotta lihasten pienimmätkin liikkeet näkyisivät selkeämmin.

Haptiisija valokuvatessa työn tilaajan edustaja Riitta Lahtinen oli paikalla. Mietimme yhdessä, millainen käden asento olisi selkein mistäkin kuvakulmasta. Joitain haptiisija oli haasteellista valokuvata, sillä valokuvaan ei saa liikettä mukaan. Tällöin otin kaksi kuvaa, jolloin valokuvattiin käden alku- ja loppuasento.

Jälkeenpäin lisäsin ilmehaptiisien valokuvattiin nuolet, jotka auttavat ilmehaptiisien hahmotuksessa. Pitkän liikkeen kohdalla nuoli on pitkä ja painovoimaa käytettäessä paljon nuoli on paksumpi. Pelon haptiisissa liike on tärisevää ilman selkeää suuntaa, joten jätin pois suuntaa ilmaisevat nuolet. Nuolia tehdessäni sain niihin suuntaa antavia kommentteja Riitta Lahtiselta.

8 ILMEET JA ILMEHAPTIISIT

Tässä luvussa esittelen produktin käyden läpi jokaisen universaalien ilmeen aiheuttamia muutoksia kasvojen lihaksissa. Jokaisen ilmekuvan viereen olen liittänyt kuvan neutraalista ilmeestä, sillä ilmeiden havainnoimisessa on tärkeää huomata lihaksissa tapahtunut muutos. Tätä muutosta voi olla vaikea tarkkailla ilman vertailukohtaa lihasten rennosta ja jännittyneestä tilasta. On tärkeää myös muistaa, että ilmeet eivät aina esiinny puhtaasti niin kuin valokuvissa näkyy. Olemme kykeneväisiä tuntemaan inhoa ja vihaa samanaikaisesti, jolloin inho voi näyttäytyä suun ja viha silmien alueella. Ilmeet voivat myös olla hyvin nopeita, jolloin ne voivat välähtää kasvoilla 1/25 sekunnin ajan. Tällöin niitä kutsutaan mikroilmeiksi. (Ekman 2003, 223.)

On tärkeää ymmärtää ilmeen aiheuttamia muutoksia kasvoissa, sillä joissain tapauksissa se auttaa ymmärtämään haptiisin syntyä. Tämä tieto on tärkeää myös tilanteissa, joissa haptiiseja käytetään. Suurimmalle osalle ihmisistä ilmeiden tunnistaminen ja yhdistäminen tiettyihin tunnetiloihin tulee luonnostaan, mutta sen voi myös opetella.

Jokaisen universaalien ilmeen yhteydessä esittelen siihen liittyvän haptiisin kieliopin. Kielioppiin kuuluvat muun muassa seuraavat elementit: kehokontakti, käsimuoto, liike, painovoima, nopeus ja kesto (Lahtinen 14.11.2013; 2008, 155).

8.1 Ilo

Ilon lähteitä on monenlaisia. Ihminen tuntee iloa ollessaan huvittunut, ylpeä läheisestään, innostunut, helpottunut, ekstaasissa tai kiitollinen (Ekman 2003, 204; Vahvistamo 2014). Ilon tavoittelu toimii vahvana motivaattorina elämälle. Haluamme saavuttaa asioita, jotka tekevät meistä iloisia ja ovat meille hyväksi. (Ekman 2003, 200.) Oli ilo minkälaista tahansa, siihen liittyy aina hymy. Hymyn avulla ilmaisemme ymmärrystä toisia kohtaan, minkä vuoksi sen välittäminen on tärkeää (mt., 210).

8.1.1 Ilo ilmeenä

KUVA 1. Neutraali - Ilo

Tuutin piirre iloisesta ilmeestä on ylöspäin kaareutuvat suupielet. Tämän lisäksi aitoon hymyyn kuuluu rypyt silmäkulmissa. Lihakset, jotka supistuessaan aiheuttavat nämä rypyt, vetävät samalla kulmia sekä kulmien alaista ihoa alaspäin ja nostavat silmän alla olevaa ihoa sekä poskipäitä. (Ekman 2003, 207.) Aito hymy on siis sellainen, jossa silmät ovat myös mukana ja sitä kutsutaan Duchenne-hymyksi sen löytäneen tutkijan mukaan. Silmissä on lihas nimeltä *orbicularis oculi*, johon kuuluu niin sanotut sisä- ja ulkolihakset. Sisäpuoli, eli lähempänä silmää oleva lihas supistaa luomia sekä ihoa suoraan niiden alla. Ulkopuolella oleva lihas kiertää silmäkuopan ympäri ja sen tehtävä on vetää kulmia ja niiden alla olevaa ihoa alaspäin sekä nostaa poskipäitä. Ekmanin mukaan vain harva osaa kontrolloida tämän lihaksen ulkopuolista osiota, joka ei siis ole tahdolla liikuteltava lihas. Tekaistussa hymyssä käytetään ainoastaan sisäpuolta lihaksista. (mt., 207.)

8.1.2 Ilon haptiisin kielioppi

KUVA 2. Ilon haptiisi

Ilon haptiisi perustuu ilon tuottamaan kasvoissa tapahtuvaan liikkeeseen, suupielien kaareutumiseen ylöspäin, eli hymyyn. Kaaren voi piirtää myös kahdella sormella, jos asiakkaalla on esimerkiksi paljon vaatetta, jolloin kahden sormen kosketus voi tuntua paremmin (Lahtinen, 2013). Liikkeenä on kaari, jonka kaari muistuttaa kirjainta U. Haptiisin voi sijoittaa neutraalialueille eli yläselkään, käsivarteen, olkapäähän tai reiteen polven lähetyville (Lahtinen ym. 2009, 72). Haptiisin tuottamiseen käytetään ojennettua etusormea. Viittomakielen mukaan tämä olisi G-käsimuoto (Rissanen 1985; Savolainen, 2001). Painovoiman ja nopeuden voi pitää normaalina. Kestoa voi pohtia, sillä jos kaari tehdään nopeasti, voi asiakas ymmärtää kyseessä olleen pieni, hymyn häivähdys. (Lahtinen 2008; 2013.)

8.2 Suru

Surussa mielenkiintoista on siihen liittyvät äänet, sillä tuskaiset avunhuudot ovat vanhempien käyttäytymisestä opittuja ja matkittuja. Suru on myös yksi pitkäkestoisimmista tunteista. Esimerkiksi läheisen kuollessa suru voi tulla aaltona, joihin kuuluu erilaisia tunteita, kuten vihaa hylätyksi tulemisesta tai iloa yhteistä muistoista. (Ekman 2003, 87.)

8.2.1 Suru ilmeenä

KUVA 3. Neutraali - Suru

Jos suru näyttäytyy aidosti ja peittelemättä, se on helppo huomata. Silloin kulmakarvojen sisäkulmat kääntyvät ylöspäin ja yläluomet ovat ikään kuin kolmion muotoiset. Joillekin ihmisille tulee kulmakarvojen väliin otsaan hevosenkengän muotoinen kuvio. Kulmakarvojen sisäkulmien nostaminen on erittäin vaikea toteuttaa tahdonalaisesti.

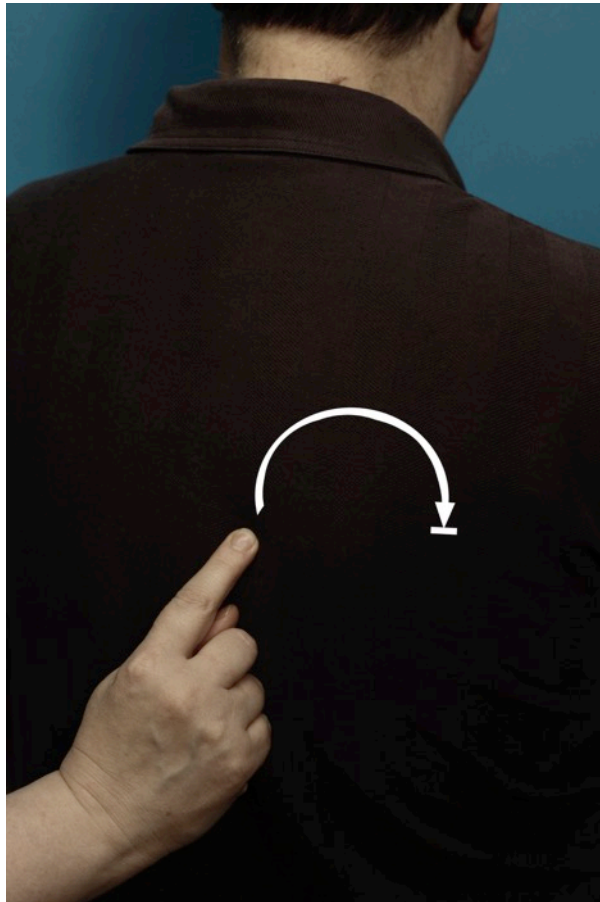
Jotkut ihmiset käyttävät kulmien nostamista painottaakseen puhettaan. (Ekman 2003, 104.)

Kulmien nostamista esiintyy viittomakielessä kommentti-topiikki –rakenteessa. Siinä aihetta, eli topiikkia ilmaistaan kulmien hetkittäisellä nostolla, minkä jälkeen aiheesta kerrotaan lisätietoja. (Jantunen 2003, 96.) Voimme myös puheessa korostaa tiettyä sanaa nostamalla kulmiamme, mutta tällöin myös äänenvoimakkuus lisääntyy (Ekman 2003, 165). Tätä ei tule sekoittaa mihinkään tunnetilaan. Surullisessa ilmeessä poskipäät ovat kohonneet ja huulet ovat venyneet horisontaalisesti. Suu saattaa olla auki, riippuen tunteen intensiteetistä. Ilmeessä voi näkyä myös eräänlainen virnistys. Se ei kuitenkaan ole hymy, sillä se on muodostettu vetämällä suupieliä poskilihaksilla, ei hymylihaksilla, jotka sijaitsevat ylempänä kasvoissa. (mt., 103-107.)

Otsan lihakset ovat tärkeimpiä lihaksia ilmeiden muodostamisessa ja niitä on erittäin vaikea hallita tahdonalaisesti (Cole 1998, 54). Kuten kuvasta 3 voi huomata, otsan lihaksissa näkyy tavallista enemmän liikettä. En ole tähän mennessä nähnyt muualla valokuvaa samanlaisista liikkeistä otsassa tutkiessani valokuvia surun aiheuttamasta ilmeestä.

8.2.2 Surun haptiisin kielioppi

KUVA 4. Surun haptiisi

Surun haptiisi ei ole viittomapohjainen, vaan sekin perustuu kasvoilla tapahtuvaan liikkeeseen, suupieliin kaareutumiseen alaspäin. Tämän ylöspäin kaareutuvan kaaren voi myös piirtää kahdella sormella, kuten ilon haptiisin. Haptiisin voi sijoittaa neutraalialueille eli yläselkään, käsivarteen, olkapäähän tai reiteen polven lähetyville (Lahtinen ym. 2009, 72). Haptiisin tuottamiseen käytetään ojennettua etusormea. Viittomakielen mukaan tämä olisi G-käsimuoto (Rissanen 1985; Savolainen, 2001). Painovoima, nopeus ja kesto ovat normaaleja. (Lahtinen 2008; 2013.)

8.3 Viha

Vihan tunteen voi synnyttää moni asia, kuten uhka, hylätyksi tuleminen tunne, vihaan vastaaminen vihalla sekä turhautuneisuus. Jokaiselle on kuitenkin yksilöllistä, mitkä asiat sytyttävät vihan liekin, sekä millä tavalla viha ilmenee. (Ekman 2013, 112.)

8.3.1 Viha ilmeenä

KUVA 5. Neutraali - Viha

Vihaa ilmaisevat muutokset kasvoissa on kulmien voimakas painuminen alas ja huulien painuminen yhteen suoraksi viivaksi. Huulien yhteen painaminen voi olla myös manerismi, eikä täten aina indikoi vihaa. Raivon tunteen ottaessa valtaa suu voi olla auki ikään kuin neliön muotoisesti. Viha näkyy silmien suurenemisena sekä ylä- ja alaluomien jännittymisenä, jolloin voidaan puhua mulkoilusta. Leuka työntyy usein eteenpäin. (Ekman 2003, 139-142.)

8.3.2 Vihan haptiisin kielioppi

KUVA 6. Vihan haptiisi

Vihan haptiisi perustuu luonnolliseen kehon liikkeeseen, joka ilmenee vihan aikana mahdollisesti tunnettavaan toistuvaan tärinä. Haptiisi on samankaltainen kuin viittomakielellä viittoma VIHAINEN (Suvi 2014, artikkeli 1041). Viittoma kuitenkin menettää kontaktin kehosta sitä viitottaessa, mutta haptiisia tehtäessä niin ei saa käydä. Kontakti keholle täytyy säilyä koko ajan, kuten muitakin haptiiseja tuottaessa. (Lahtinen 2008, 52; Lahtinen ym. 2014) Käden täytyy pysyä iholla, jolloin painovoiman nopea muutos kevyestä raskaaseen ja taas kevyeseen ilmaisee vihan tunteen. (Lahtinen 2013.) Liikettä ihoa kohti täytyy siis toistaa hetken, jotta vastaanottaja ehtii havaitsemaan painovoiman muutoksen. Jos käsi irtoaa, kosketuksesta tulee katkonainen. Tällöin haptiisi ei kuvaa enää vihaa vaan esimerkiksi halua ilmaista jokin kiireellinen asia, jos vastaanottaja ei pysty erottamaan vihan haptiisiin kuuluvaa käsimuotoa. Käsimuotona on puoliavoin käsi, jossa sormet ovat harallaan ja sormenpäät ovat kontaktissa ihoon. Käsimuoto viittomakielen mukaan olisi kaareva 5 (Rissanen 1985; Savolainen, 2001). Haptiisin voi tehdä neutraalialueille eli yläselkään, käsivar-

teen, olkapäähän tai reiteen polven lähetyville (Lahtinen ym. 2009, 72). (Lahtinen 2008; 2013.)

8.4 Inho

Inho on alun perin herännyt suhtautumisesta ruokaan. Tämä on kuitenkin kulttuurisidonnaista, sillä esimerkiksi Kiinassa on normaalia syödä koiria, mutta suomalaiset taas inhottaa pelkkä ajatus. Myös haju- ja tuntoaistin välityksellä voi kokea inhoa. Lisäksi joidenkin ihmisten olemus, ulkomuoto, mielipiteet tai ideat voivat aiheuttaa inhon tunteen. Varsinkin aikuiset tuntevat inhoa moraalisesti väärin olevia asioita kohtaan, joista yksi esimerkki on lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö (Ekman 2003, 175). Universaalimmin inhoa herättää kuitenkin ruumiilliset eritteet, kuten oksennus, mätä tai veri. Inhon tunne alkaa esiintyä 4-8 ikävuoden aikana. (mt., 174).

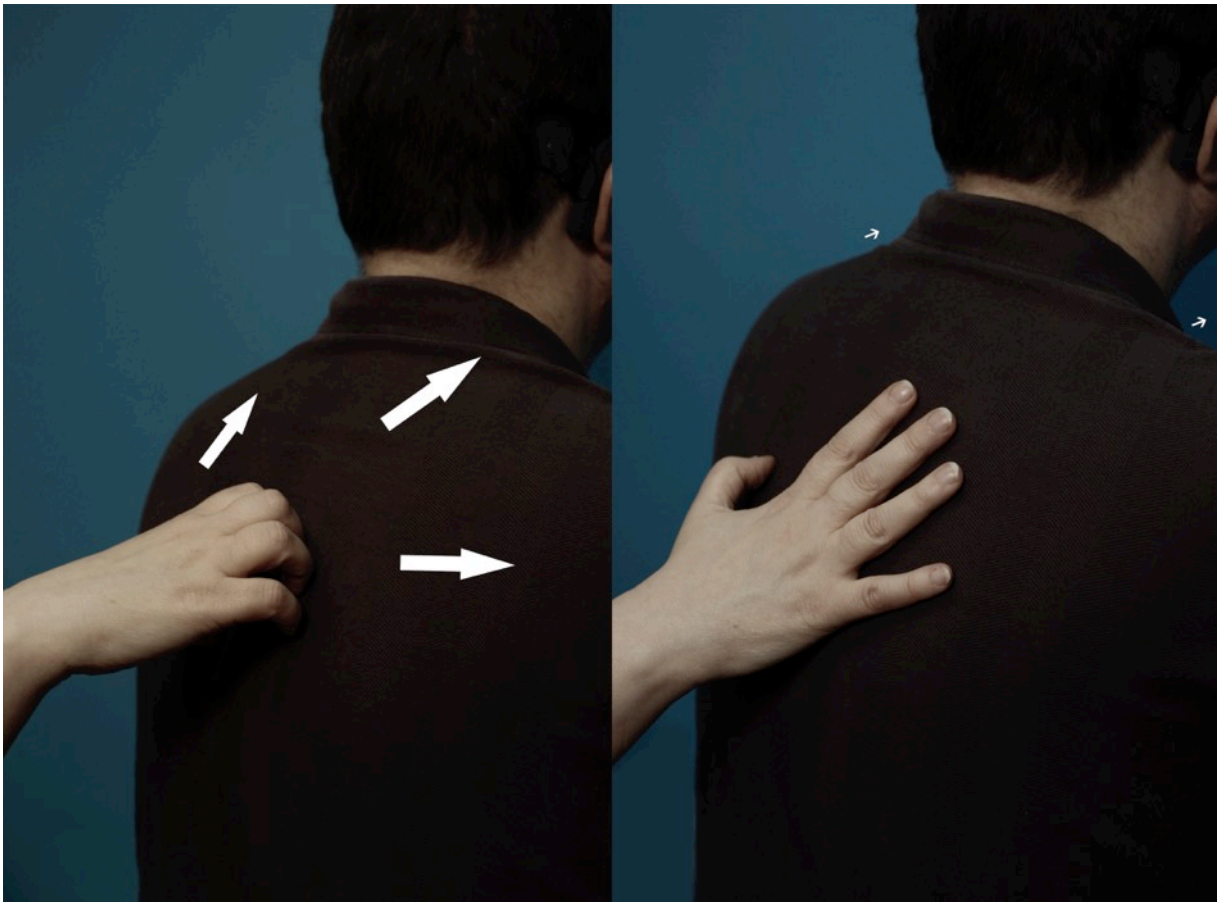
8.4.1 Inho ilmeenä

KUVA 7. Neutraali - Inho

Inho näkyy kasvoilla nenän kurtistumisena sekä poskipäiden ja ylähuulen kohoamisena. Ylähuuli kohoaa kokonaan tai vain puoliksi. Lisäksi kulmakarvat voivat painua alas, mitä ei pidä sekoittaa vihaan, sillä yläluomet eivät ole jännittyneet, eivätkä kulmat ole painuneet toisiaan kohti. (mt., 184-186).

8.4.2 Inhon haptiisin kielioppi

KUVA 8. Inhon haptiisi

Inhon haptiisi perustuu inhottavaan tunteeseen, jolloin jotain inhottavaa ikään kuin työnnetään pois. Liike on siis jämää, luetaan pois työntävä. Sormien ojennuttua käsi irrotetaan kosketuksesta, mutta ennen tätä käden tulisi jäädä pieneksi ajaksi keholle, jotta asiakas ehtii rekisteröidä kosketuksen merkityksen. Käden ollessa liikkeen alussa supussa ja lopussa avonainen, täytyy painovoiman tuntua. Painovoima saattaa tuntua jopa niinkin paljon, että keho liikahdaa hieman. Haptiisi tuotetaan käyttä-

mällä käden kaikkia sormia. Käsimuoto olisi viittomakielen mukaan alussa O:n ja kaarevan 5:n välimuoto ja lopussa 5 (Rissanen 1985; Savolainen, 2001). Haptiisi muistuttaa viittomaa INHOTA, jossa käden liike on samalla tapaa voimakas ja eteenpäin suuntautunut (Suvi 2014, artikkeli 951). Haptiisin voi tehdä neutraalialueille eli yläselkään, käsivarteen, olkapäähän tai reiteen polven lähetyville (Lahtinen ym. 2009, 72). (Lahtinen 2008; 2013.)

8.5 Halveksunta

Halveksunta kohdistuu lähinnä toisia ihmisiä ja heidän käyttäytymistään kohtaan. Emme voi tuntea halveksuntaa hajuja tai makuja kohtaan. (Ekman 2003, 181.) Vaikka halveksunta on negatiivista, voi se tuntua kokijasta hyvältä, toisin kuin inhon tunteminen (mt., 182).

8.5.1 Halveksunta ilmeenä

KUVA 9. Neutraali - Halveksunta

Halveksunta on mielenkiintoinen ilme, sillä se osoittautuu kasvoilla selkeästi vain suun alueella. Tällöin toinen suupieli on kohonnut, usein niin paljon että hampaat näkyvät. (Ekman 2003, 185.) Halveksuntaan voi liittyä myös lievää vihaa, jolloin silmissäkin voi tapahtua muutosta (mt., 182).

8.5.2 Halveksunnan haptiisin kielioppi

KUVA 10. Halveksunnan haptiisi

Haptiisin liike alas ja ylös kuvaa siis silmien liikettä halveksunnan kohdetta tarkasteltaessa. Nopeus voi olla hidas, jotta katseen kulku korostuu. Haptiisi tuotetaan peukalon ja etusormen avulla. Käsimuoto viittomakielen mukaan olisi käsimuoto L, jossa etusormi on koukussa (Rissanen 1985; Savolainen, 2001). Käden asento on horisontaalinen, jotta sormenpäät kuvastavat silmiä. Painovoima voi olla melko voimakaskin, sillä tällöin negatiivinen tunnelataus välittyy paremmin. Haptiisin voi tehdä neutraali-

alueille eli yläselkään, käsivarteen, olkapäähän tai reiteen polven lähetyville (Lahtinen ym. 2009, 72). (Lahtinen 2008; 2013.)

8.6 Pelko

Pelon aiheuttaja on vahva halu välttää fyysistä ja psyykkistä kipua. Tällöin veri pakenee suuriin lihaksiin, kuten jalkoihin ja käsiin, mikä valmistaa pakenemista tai taistelua varten. Hengitys tihenee ja kasvot sekä kädet voivat tuntua kylmiltä tai kuumilta. (Ekman 2003, 154.) Olemme aina tietoisia tuntemastamme pelosta. Mielemme keskittyy pelon aiheuttajaan, uhkaan, niin kauan kunnes se on eliminoitu. (mt., 157.) Joskus pelkoa yritetään naamioida esimerkiksi intensiivisellä vihalla, ylihuolehtimisella ja täydellisyyden tavoittelulla (Vahvistamo 2014).

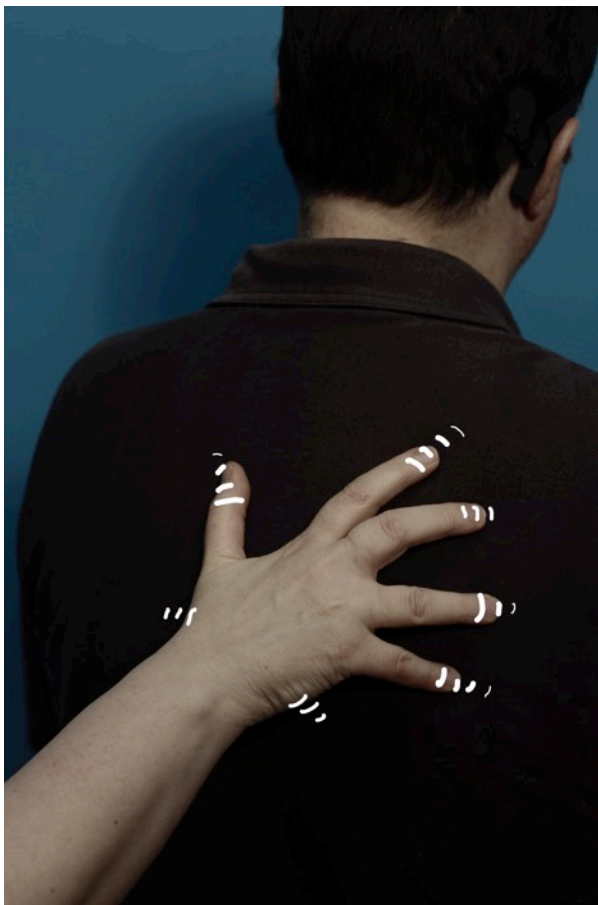
8.6.1 Pelko ilmeenä

KUVA 11. Neutraali - Pelko

Pelon näkyessä kasvoilla kulmat ja yläluomet kohoavat, alaluomet jännittyvät ja avonainen suu vetäytyy horisontaaliseksi viivaksi. Kulmat ovat erittäin tärkeä tekijä pelon ilmaisussa, sillä vaikka suu ei olisi auki ja alaluomet eivät olisi jännittyneet, voi pelkkä voimakas kulmien kohotus olla osoitus pelosta. Kohotessaan kulmat ovat vetäytyneet toisiaan kohti. (Ekman 2003, 164-168.)

8.6.2 Pelon haptiisin kielioppi

KUVA 12. Pelon haptiisi

Pelonsekaista jännitystä tuntiessamme kehomme saattaa täristä. Pelon haptiisi perustuu tähän kehon liikkeeseen ja sen tunnistamiseen. Viittomakielen mukaan käsimuoto olisi kaareva 5, jossa sormet ovat harallaan ja puoliksi koukussa (Rissanen 1985; Savolainen, 2001). Käsi tärisee nopeasti miimikoiden tätä pelon aiheuttamaa tärinää, mutta pysyy muuten paikoillaan. Toistoa täytyy esiintyä, jotta tunne välittyy.

Painovoimaa täytyy olla sen verran, että nopea liike tuntuu. Haptisiin voi tehdä neutraalialueille eli yläselkään, käsivarteen, olkapäähän tai reiteen polven lähetyville (Lahtinen ym. 2009, 72). (Lahtinen 2008; 2013.)

8.7 Yllättyminen

Yllättyminen on lyhytaikaisin tunne, kestoltaan vain muutamia sekunteja. Havaitesamme asian, joka sai meidät yllättymään, tunne muuttuu vihaksi, peloksi, huvittuneisuudeksi, inhoksi, ja niin edelleen, riippuen yllättymisen kohteesta (Ekman 2003, 148.)

8.7.1 Yllättyminen ilmeenä

KUVA 13. Neutraali - Yllättyminen

Yllättyminen näkyy kasvoilla silmäluomien ja kulmakarvojen kohoamisena, joka johtaa silmien laajenemiseen. Leuan tippuessa alas suu aukeaa rennosti sen mukana. (mt., 164-168.)

8.7.2 Yllättymisen haptiisin kielioppi

KUVA 12. Yllättymisen haptiisi

Yllättymisen haptiisi pohjautuu yllättymisen aiheuttamaan ilmeeseen, jossa silmät laajenevat ja suu aukeaa. Käden liike muuttuu suppukäsimuodosta avonaiseen käsimuotoon, mikä viittaa siis silmien ja suun liikkeeseen. Viittomakielen mukaan käsimuoto olisi alussa O ja lopussa 5 (Rissanen 1985; Savolainen, 2001). Kuvassa 12 vasemmanpuoleisessa kuvassa käsimuoto on auennut jo hieman alkuperäisestä O-käsimuodosta. Liike on todella nopea, sillä tunnekin kestää vain muutamia sekunteja, mutta liikkeen lopussa käsi jää paikoilleen hetkeksi. Painovoimaa täytyy olla sen verran, että muutos suppukäsimuodosta avonaiseen tuntuu selkeästi. Haptiisin voi tehdä

neutraalialueille eli yläselkään, käsivarteen, olkapäähän tai reiteen polven lähettyville (Lahtinen ym. 2009, 72). (Lahtinen 2008; 2013.)

Jos kyseessä on esimerkiksi kovasta pamauksesta aiheutunut hetkellinen yllättyminen, voisi käsi palata vielä suppuun. Tämä ilmaisisi paremmin yllättymisen nopeaa luonnetta, sillä silmät ovat avonaisia vain todella lyhyen aikaa. Jos kyseessä taas on tilanne, jossa esimerkiksi uusi tieto on yllättävää ja järkyttävää, pidämme usein silmiämme ja suutamme pitkään auki tietoisesti painottaaksemme tiedon kertojalle tunteitamme tietoa kohtaan.

9 TESTIRYHMÄN PALAUTE JA KEHITYSIDEAT

Käydessäni Riitta Lahtisen sosiaalishaptisen kommunikaation kurssia Keskuspuiston ammattiopistossa, kerroin universaaleista ilmeistä muulle ryhmälle ja kävimme läpi niihin liittyviä haptiiseja. Ryhmässä oli 12 osallistujaa ja se koostui eri alan ammattilaisista, joiden työssä sosiaalishaptisesta kommunikaatiosta on tavalla tai toisella hyötyä. Esitellessäni ilmeitä ja niihin liittyviä haptiiseja, kurssi oli jo loppuvaiheessa, jolloin ryhmäläisillä oli hyvä käsitys haptiiseihin liittyvästä kieliopista. Näin he olivat valveutuneita keksimään haptiiseja, kun esittelin ensin ilmeen ja siihen liittyvät lihasten liikkeet ja kysyin, millä tavalla he ilmaisisivat ilmeen haptiisina. Tämän jälkeen kerroin, mikä ehdotus Lahtisella oli ilmehaptiisiin tai mitä haptiiseja oli jo käytössä.

Kaikki olivat samaa mieltä, että iloa ja surua kuvaamaan paras oli suun liikkeen piirtäminen. Vihan ilmaisussa kaikki turvautuivat kovaan intensiteettiin ja koukistettuihin sormiin. Kaikki olivat yhtä mieltä siitä, että vihassa tärkeintä on ilmaista siitä syntyvä tunne. Inhon kuvaaminen tuntui hieman vaikealta. Ryhmäläiset yrittivät keksiä tapoja, joilla välittää inhottavaa tunnetta. He kävivät käsiksi siis siihen, miltä inhottava asia tuntuisi keholla. Lahtisen ehdottamassa haptiisissa taas keskitytään inhon aiheuttamaan luonnolliseen reaktioon, eli liikkeeseen jolla vetäydytään pois inhon kohteen luota.

Kaikkein vaikein ilme ryhmäläisille oli kuitenkin halveksunta. Ideoita heiteltiin silmien liikkeestä ja pään asennosta, mutta mikään haptiisi ei oikein tuntunut kuvaavan tunnetta tarpeeksi ymmärrettävästi. Silmien liikkeitä kuvaava haptiisi pääsi lähelle halveksunnan aiheuttamaa toimintaa, mutta ryhmäläiset olivat epävarmoja siitä, olisiko haptiisi ymmärrettävä, ellei sitä olisi etukäteen selittänyt. Keskustelua syntyi myös siitä, millaisesta halveksunnasta on kyse. Luulen vaikeuksien johtuneen siitä, ettei halveksunta ole kovin tunnistettu tunne, emmekä me halua myöntää tuntevamme halveksuntaa.

Pelon ilmaiseminen taas tuntui helpolta. Kaikki tuottivat tärisevää liikettä, joka ilmaisee kehon liikettä pelossa. Yllättymiseen taas ehdotettiin äkkinäisiä liikkeitä, ikään kuin kehon hyppäämistä yllättymisen aikana.

10 YHTEENVETO

Kehittämistehtävänäni tavoitteena oli lisätä tietoisuutta ilmeiden välittämisestä kuurosokeille asiakkaille tulkkauksen yhteydessä kosketuksen avulla. Tavoitteeseeni pyrin produktilla, joka tarjoaa työvälineitä tulkkaukseen, jossa käytetään sosiaalishaptista kommunikaatiota. Produkti koostuu ilmeiden kuvapareista, joiden yhteydessä aukaistaan se, mitä kasvoissa tapahtuu ilmeen aikana sekä ilmehaptiisien kuvista tuottamisohjeineen. Produktin valokuvat ovat jo olleet Lahtisen käytössä, joten tietoisuuden lisääminen on tätä kautta jo lähtenyt käyntiin.

Kansaneläkelaitoksen uusien ohjeistuksien mukaan kuurosokeille tulkkaukseen saa tehdä vain sellaiset henkilöt, joilla on siihen vaadittavat opinnot suoritettu (Kansaneläkelaitos 2013). Tämä lisää tulkkien halukkuutta hankkia vaadittu pätevyys, mikä taas lisää tiedonhakua kuurosokeille käytettäviä eri kommunikaatiomenetelmiä kohtaan. Tämän vuoksi opinnäytetyöni on hyvin ajankohtainen.

Sisällysluettelon avulla tulkki löytää helposti ilmeet, niille ehdotetut haptiisit sekä haptiisien tuottamisohjeet. Valokuvat tulevat myöhemmin Suomen Kuurosokeat ry:n internet-sivuille, jolloin ne löytää helposti sieltä.

Selvittäessäni, mitä ilmehaptiiseja on jo käytössä (ilo, suru, viha, pelko), käytin menetelmänä systemaattista havainnointia. Havainnoin aitoja tulkkaustilanteita, joissa sosiaalishaptinen kommunikaatio oli listattu asiakkaan yhdeksi kommunikaatiomenetelmäksi. Havainnoin tilannetta sosiaalishaptisen kommunikaation kannalta yleisluontoisesti, mutta kiinnitin erityishuomiota ilmeistä kertovien haptiisien käyttöön. Tutkijan läsnäolo voi vaikuttaa tilanteen kulkuun havainnointia suoritettaessa, minkä vuoksi tätä menetelmää kritisoidaan (Hirsjärvi ym. 2009, 213). Tämän vuoksi tulkit eivät tienneet minun havainnoivan juuri ilmehaptiisien esiintymistä. Se esti heitä kiinnittämästä asiaan liikaa huomiota, jolloin ilmehaptiisien esiintyminen tapahtui luonnollisesti. Havainnoinnista oli minulle paljon hyötyä, sillä se tarjosi mahdollisuuden tutustua sosiaalishaptiseen kommunikaatioon laajempänä kokonaisuutena.

Riitta Lahtinen tarjosi ehdotukset puuttuville ilmehaptiiseille (inho, halveksunta, yllättyminen). Lahtisen työkokemuksen ja alan asiantuntijuuden nojalla hänen ehdotuksiinsa ilmehaptiiseille ovat perustellusti ehdotetut.

Valitsin produktini toteuttamismenetelmäksi valokuvauksen. Olen tehnyt valokuvauksia töitä noin kuusi vuotta, minkä vuoksi halusin ottaa valokuvat itse. Videot olisivat kuvanneet ilmehaptiisin tuottamisen selkeämmin. Esimerkiksi inhon ja yllättymisen erottamiseen on tärkeää ymmärtää liikkeen ja kosketuksen keston muutokset, jotka olisivat tulleet videon kautta selkeämmin esiin. Koin valokuvien kuitenkin olleen produktin kannalta paras vaihtoehto. Valokuvat ilmehaptiiseista oli mahdollista liittää suoraan opinnäytetyön tekstiin, kun taas videoiden hyödyntämiseen lukijan olisi täytynyt nähdä lisävaivaa.

Valokuvat olivat myös paras vaihtoehto ilmeiden kuvaamiseen, sillä valokuvaan pystyi tallentamaan sellaisenkin ilmeen, joka luonnollisesti kestää vain muutamia sekunteja (yllättyminen). Valokuvat ilmeistä onnistuivat hyvin ja kuvapareissa näkyi selkeästi ilmeen muutos.

Ilmehaptiisien valokuviiin oli haastavaa luoda nuolet, sillä ne osoittautuivat hyvin monitulkintaisiksi. Joissain kuvissa käden asento oli väärä, sillä kuvaustilanteessa keskityttiin miettimään, kuinka nuolet saadaan jälkikäteen lisättyä valokuvaan. Tällöin ilmehaptiisia tekevän käsi saattoi unohtua lepäämään selkää vasten, jolloin kosketus-

pinta oli laajempi kuin mitä sen tulisi todellisuudessa olla ilmehaptiisia tuottaessa. Valokuvia otettaessa käsi ei liikkunut, vaan se osoitti joko alku- tai päätepisteen. Kävin Lahtisen kanssa keskustelua nuolista ja joistain kuvista tein monia vaihtoehtoja, joista valitsimme tähän opinnäytetyöhön parhaiten kuvaavat otokset.

Opinnäytetyöni produktista on hyötyä tilaajalle, joka saa valokuvat käyttöönsä. Produktin käytännön hyöty työelämässä tulee näkymään tulevaisuudessa, jos ilmehaptiisien käyttö leviää. Tämä riippuu tulkkien aloitteellisuudesta ottaa ilmehaptiiseja käyttöön ja asiakkaiden halusta hyödyntää niitä. Haastavaa tulee olemaan hyödyn havainnointi. Voi myös olla, että jokin ilmehaptiiseista kehittyy vielä uusiin suuntiin tai saa kokonaan uuden muodon. Tällöin kyseisistä ilmehaptiisista tässä opinnäytetyössä tulee variaatio, joka ei välttämättä päädy käyttöön.

Jatkotutkimusaiheena voisi olla videoiden kuvaaminen ilmehaptiiseista jolloin niiden tuottaminen näkyisi selkeämmin. Videotallenteen voisi jakaa esimerkiksi Suomen Kuurosokeat ry:n internet-sivuilla, joilla esitellään muita vastaavanlaisia materiaaleja. Mukaan voisi lisätä selvityksen siitä, onko ilmehaptiiseista tullut uusia muotoja tai ehdotuksia, jotka näkyvät käytännössä. Tutkimusta voisi myös laajentaa muihin kasvojen alueella tapahtuviin palautteisiin keskustelun aikana. Esimerkiksi nyökkäys, haukottelu ja pään pudistus ovat tärkeitä palautteenantajia vuorovaikutuksessa.

LÄHTEET

Daniels, Ellen 2001. Losing your sight. An indispensable handbook for the partially sighted, the blind, their families and friends. London: Robinson.

Darwin, Charles 1872. Tunteiden ilmaisu ihmisissä ja eläimissä. Suomentanut Anto Leikola. Helsinki: Terra Cognita.

Cole, Jonathan 1998. About face. Cambridge: Bradford Book.

Ekman, Paul 2003. Emotions revealed. Understanding faces and feelings. Lontoo: Weidenfeld & Nicolson.

Ekman, Paul 2014. Paul Ekman Group. Training. Viitattu 27.11.2014. <https://www.paulekman.com/products/>

Ekman, Paul; A. Siegman & S. Feldstein (toim.) 1977. In Nonverbal Behavior and Communication. Facial expression. New Jersey: Lawrence Erlbaum Association.

Galati, Dario; Sini, Barbara; Schmidt, Susanne; Tinti, Carla 2003. Spontaneous Facial Expressions in Congenitally Blind and Sighted Children Aged 8-11. Journal of Visual Impairment & Blindness. Vol 97 Issue 7.

Hirsjärvi, Sirkka; Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2009. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.

Jantunen, Tommi 2003. Johdatus suomalaisen viittomakielen rakenteeseen. Tampere: Finn Lectura.

Kansaneläkelaitos 2013. Tulkkauspalvelua tuottava henkilöstö. Terveysosasto. Viitattu 5.12.2014. <http://www.kela.fi/documents/10180/0/Liite5Henkilostolomake.pdf/c9a6c1e8-e7c1-48f2-b2e5-3f5b6f70aad3>

Klineberg, Otto 1940. Social Psychology. New York: Henry Holt.

Lahtinen, Merja; Lahtinen, Riitta & Palmer, Russ 2009. Aisti kuvailu. Helsinki: Suomen Kuurosokeat ry.

Lahtinen, Riitta 2005. Sosiaaliset pikaviestit. Helsinki: Suomen Kuurosokeat ry

Lahtinen, Riitta 2008. Haptiisit ja hapteemit. Tapaustutkimus kuurosokean henkilön kosketukseen perustuvan kommunikaation kehityksestä. Soveltavan kasvatustieteen laitos, erityispedagogiikka, Helsingin yliopisto. Väitöskirja.

Lahtinen, Riitta 2014a. Sosiaalishaptisen kommunikaation luennot 14.-15.11.2013, 30.-31.1.2014, 1.-2.4.2014. Espoo: Keskuspuiston ammattiopisto.

Lahtinen, Riitta 2014b. Sähköpostikeskustelut ajalta 12.10-1.11.2014.

Lahtinen, Riitta; Palmer, Russ; Äärelä, Anna; Ojala, Stina 2014. Enhancing Emotions Through Touch. Oulu: Complexity in (inter)action.

Matsumoto, David 2008. Culture and Emotional Expression. <http://www.davidmatsumoto.com/content/Matsumoto%202008%20HK%20Conference.pdf> Viitattu 15.7.2014

Matsumoto, David & Willingham, Bob. 2009. Attitudes and social cognition. Spontaneous Facial Expressions of Emotion of Congenitally and Noncongenitally Blind Individuals. American Psychological Association: Journal of Personality and Social Psychology Vol. 96, No. 1-10

Rissanen, Terhi. 1985. Viittomakielen perusrakenne. Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja No. 12. Helsinki: Yliopistopaino

Savolainen, Leena 2001. Käsimuotokartta. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. <http://www.kotus.fi/files/495/kasimuotokartta.pdf>

Suomen Kuurosokeat ry 2014. <http://www.kuurosokeat.fi> Viitattu 15.7.2014.

Suvi. Suomalaisen viittomakielen verkkosanakirja. Vihainen.
http://suvi.viittomat.net/wordsearch.php?a_id=1041&word_search=vihainen&offset=0&sssf=0&mpw=1 Viitattu 13.7.2014 & 19.10.2014.

Vahvistamo. Suomen mielenterveysseura.
<http://www.vahvistamo.fi/vahvistamo/tunnetaidot/tunteet> Viitattu 10.7.2014
Viljanen, Kirsi 2014. Leikki-ikäisten lasten kivun arviointi ja hoitaminen. Tampereen ammattikorkeakoulu.

Äärelä, Anna 2014. Valokuvat 1-12. Kasvokuvissa Reetta Tihinen.

LIITTEET

Liite 1 "Complexity in (inter)action" Conference Abstract

Liite 2 Abstract about facial expressions in English

Liite 3 Lupalomake

Liite 1 – "Complexity in (inter)action" Conference Abstract

Enhancing emotions through touch

Lahtinen, Riitta^{1,2}, Palmer, Russ², Äärelä, Anna³ and Ojala, Stina⁴

¹Communication Unit, Finnish Deafblind Association

²Intensive Special Education Endorsement (ISE), Department of Teacher Education, University of Helsinki

³HUMAK University of Applied Sciences

⁴Department of Information Technology, University of Turku

Words in a conversation are not just *what* is said, but also *how* it is said. In other words, speech conveys emotions too. Emotional markers in speech signal are not easy to follow if a person has a hearing and visual impairment, as emotions are expressed in a very complex way not yet fully understood by speech science (Waaramaa, 2008). Certain facial muscle movements indicate specific emotions. Most of us recognise these naturally, but it can also be learned. All in all, there are seven universal facial expressions. (Ekman, 2003). Emotions carry very important information in the dialogue – the so-called underlying messages.

Emotional content in speech can be enhanced by using touch based messages called haptics related to basic emotions, such as smile, angry etc. Haptics for example using ERH (emotional response hand) can convey the emotional content of the sentence uttered in a neutral tone to be better intelligible for the hearing and visually impaired receiver because of possible distortion caused by assistive hearing devices. (Lahtinen, 2008; Lahtinen, Palmer & Lahtinen, 2010).

Ekman, Paul 2003. *Emotions Revealed. Understanding faces and feelings*. London: Weidenfeld & Nicolson

Lahtinen, R. (2008). *Haptics and haptemes - A case study of developmental process in social-haptic communication of acquired deafblind people*. Academic dissertation. University of Helsinki.

Lahtinen, R., Palmer, R., & Lahtinen, M. (2010). *Environmental Description for visually and dual sensory impaired people*. Art-Print Oy. p. 74.

Waaramaa, T. (2009). *Emotions in voice. Acoustic and perceptual analysis of voice quality in the vocal expression of emotions*. PhD thesis, University of Tampere

Liite 2 – Abstract about facial expressions in English

HAPPINESS

Happiness is something that is most commonly expressed with a smile. We all know that when smiling, one's lip corners turn up. But in an authentic smile, the eyes participate, too. Ekman reveals that no one can voluntarily contract the orbicularis oculi muscle. The inner part of the muscle tightens the eyelids and the skin directly below them and this can be done when expressing a fake smile. But the outer part of the muscle, which runs around the eye socket, can be moved by will only by a scarce amount of people. The outer part of the muscle pulls down the eyebrows and the skin below the eyebrows, pulls up the skin below the eyelids and raises the cheeks. If both of these parts of the muscle are moved, it is called an authentic smile, the Duchenne-smile. (Ekman, 2003, 206.)

SADNESS

When expressing sadness, the unpleasant sounds associated with terrible cries of despair and agony, are learnt the upbringing (Ekman 2003, 86). The facial expression, however, is involuntary. The inner corners of the eyebrows are turned up, which is a movement that is hard to make voluntarily. The upper eyelids are drooping and form a shape resembling a triangle. The mouth is stretched horizontally and it can be open, depending on the intensity of the sadness. The cheekbones are raised, and sometimes it is possible to detect a grin. But the grin is not a smile, because it is the cheek muscles that have pulled the mouth into a sad grin. Different muscles are being used when smiling. (Ekman 2003, 102-107.)

ANGER

Anger is something that controls, punishes and retaliates. We respond to anger in different ways. One is prone to suppressing it, when the other resorts to violence. (Ekman 2003, 112.) Anger is the face of attack, the face of violence, which makes it all the more important to be able to recognize it (Ekman 2003, 111). The lower and upper eyelids are tightened and the eyebrows are drawn together. The jaw thrusts

forward and the lips are pressed together. There can also be a movement of narrowing the red margins of the lips, in which the upper lip is raised and the lower lip lowered, forming a square appearance to the mouth. (Ekman 2003, 139-142.)

DISGUST

Initially, disgust begun to appear in relation to food. However, there are also other themes that can call forth disgust, such as bodily products and immoral behavior. Disgust does not appear as a separate emotion until between the ages of four and eight. (Ekman 2003, 174.) When feeling disgusted, the important changes in the face happen in the nose, mouth and cheeks. The nose wrinkles, and if the expression is intense, the eyebrows are also pulled down. Though, this should not be mixed to anger, since the upper eyelids are not raised and the brows are not pulled together. The upper lip is raised fully or only from one side. The cheekbones are raised, also. (Ekman 2003, 184-186.)

CONTEMPT

Contempt is something we feel towards other people or their actions (Ekman 2003, 181). It is clearly seen on the mouth, as the other lip corner tightens and pulls up. The lip corner can be pulled up so the teeth are shown, but the mouth can also stay closed. (Ekman 2003, 185.)

FEAR

The aim of fear is to avoid physical and mental pain. Fear causes the blood to run to the large muscles to prepare the body for fleeing or fighting. (Ekman 2003, 154.) The lower eyelids are tensed and the upper eyelids are raised. The eyebrows are intensely raised and drawn together, and the lips are stretched back horizontally. (Ekman, 2003, 164-168.)

SURPRISE

Surprise is the briefest of all the emotions, lasting only a few seconds (Ekman 2003, 148). In surprise, the upper eyelids and the eyebrows are raised. The jaw drops opening the mouth that then forms a circular shape. (Ekman 2003, 164-168.)

Liite 3 – Lupalomake

LUPA

Annan luvan Humanistisen ammattikorkeakoulun opiskelija Anna Äärelälle käyttää hänen ottamiaan valokuvia hänen opinnäytetyössään ja opinnäytetyöseminaarissa.

Annan luvan valokuvien käytöstä opetustarkoitukseen Riitta Lahtiselle, sekä luvan kuvien julkaisuun hänen kirjallisiin teoksiinsa ja Suomen Kuurosokeat ry:n internet-sivuille (www.kuurosokeat.fi).

Haluatko, että nimesi mainitaan valokuvien yhteydessä?

Kyllä _

Ei _

Helsingissä _/_2014

Allekirjoitus ja nimenselvennys

Yhteystiedot